

לזיהוין של אבל בית-מעכה ושל ינוח

מאת

יעקב קפלן

א. אבל בית-מעכה

תל אביל, התל הגדול שבקירבת כפר-גלעדי ומטולה, אשר על פסגתו ישב הכפר הערבי אביל אל-קמת, מזוהה עם העיר המקראית אבל בית-מעכה¹. בשעתו אותר המקום לפי השיקולים המקובלים בזיהוים של מקומות עתיקים, היינו, נקבע האיוור שבו שכנה העיר לפי המקורות², ונבדק שם המקום, שמא

1. ראה: F. M. Abel, *Géographie de la Palestine*, II, Paris 1938, p. 233; אנציקלופדיה מקראית, א, טור 37; ב. מזר, גשור ומעכה, ציון, כג, תשי"ח—תשי"ט, עמ' 122—123.

2. המקורות הם שניים: (א) רשימת ערי ישראל בצפון הארץ אשר "הוכו" על-ידי בן-הדד, מלך ארם-דמשק, בשעת מלחמת-האחים בין אסא, מלך יהודה, ובעשא, מלך ישראל; (ב) רשימת הערים אשר "גלקחו" על-ידי תגלת-פלאסר הג' בימי פקח, מלך ישראל. ראה מל"א טו, כ: "וישמע בן הדד אל המלך אסא וישלח את שרי החילים אשר לו על ערי ישראל ויקח את עיון ואת דן ואת אבל בית-מעכה ואת כל כנרות על ארץ נפתלי". כן ראה הרשימה המקבילה בדה"ב טז, ד. המקור השני הוא מל"ב יט, כט: "בימי פקח מלך ישראל בא תגלת פלאסר מלך אשור ויקח את עיון ואת אבל בית-מעכה ואת ינוח ואת קדש ואת חצור ואת הגלעד ואת הגלילה, כל ארץ נפתלי ויגלם אשורה". מעדויות אלו עולה, כי אבל בית-מעכה היא עיר בנחלת נפתלי, בקירבת הערים עיון ודן. שמה של עיון נשתמר בשמו של העמק הקטן מרג' עיון שמצפון למטולה; כמקום העיר מוצע תל דיבין, מצפון לג'דירה שבלבנון, הנמצאת 8 ק"מ מאביל אל-קמת. ראה: אבל (לעיל, הערה 1), עמ' 352. שמה של דן נשתמר בשמו של נחל לדאן, זרועו התיכונה של הירדן, שמקורה קרוב לתל אל-קאדי (קאדי פירושו שופט, דיון). ראה: אבל (לעיל, הערה 1), עמ' 302. בדבר הקירבה שבין דן לעיון ראה גם שמ"ב כד, ו. מקורות נוספים העשויים לתרום לזיהויה של אבל בית-מעכה הם: רשימת ערי כנען של תחותימס הג', מס' 92; רשימת שישק, מס' 40 (אנציקלופדיה מקראית, שם, שם); הכתובת האנאליסטית של תגלת-פלאסר הג' (ח. תדמור, ידיעות, כה, תשכ"א, עמ' 201—210). אולם אין לראות במקורות אלה וכן בהזכרת המקום בקשר לרדיפת יואב אחרי שבע בן בכרי (שמ"ב כ, טו ואילך) אלא ראיות מסייעות בלבד לשני המקורות הנ"ל.

נשתמר בו חלק מן השם הקדום. כן נערך סקר בתל, כדי לחפש בו ממצא מן התקופות הנזכרות במקורות הספרותיים. בדיקת השם הערבי מעלה, שנשתמר בו חלק בלבד מן השם הקדום: אביל = אבל. לפיכך מן הראוי להביא עדות ארכיאולוגית חדשה, שיש בה כדי להעיד, כי בתקופה הרומית עדיין נשתמר חלק מן השם המקראי; ולא עוד אלא שיש בה בעדות זו משום סיוע לאיתורה המדויק של העיר. הכוונה לכתובת יוונית מראשית המאה הד', שנתגלתה בשנת 1951 ליד קיבוץ מעיין-ברוך, השוכן מדרום-מזרח לתל אביל³. זוהי אחת משלוש כתובות על אבני-גבול שנתגלו באיזור, ובהן ציון אדמותיהם של כפרים שכנים. הכתובת חקוקה באבן-בזלת, ונוכרים בה שני כפרים: BEΘAXWN ו-MAMCIA. אהרוני, שפרסם כתובות אלו, גיסה לזהות את מאמסיה עם ח'ירבת אל-סנבריה, ואת בית-אכון⁴ — עם תל אל-בטיחה, שני כפרים ערביים הנמצאים כ-2 ק"מ זה מזה (ראה המפה). אין כל דמיון בין השמות האלה, ועל-כן מתקבל על הדעת, כי בשם BEΘAXWN נשתמר שמה של אבל בית-מעכה המקראית וכי יש להשלים את השם BEΘ[M]AXWN. צורה מקוצרת זו של שם העיר, בלי התיבה אבל, רשומה היתה, כנראה, גם אצל אבסביוס⁵. ראוי להוסיף, כי בסקר הארכיאולוגי של תל אביל מצאנו קיראמיקה, מטבעות ושברים של רצפות-פסיפס מן התקופה הרומית.

לכתובת זו שעל אבן-גבול יש אפוא ערך רב לאיתורה המדויק של אבל בית-מעכה, הנמצאת כ-2 ק"מ, בקירוב, מן המקום שבו נמצאה הכתובת. אם אמנם נכונה הנחתנו, הרי לפנינו מקרה נוסף — לאחר איתורה של גזר — שבו מסייעת כתובת-תחומין לזיהויו של אתר מתקופת המקרא.

ב. ינוח

העיר ינוח שבגליל העליון נזכרת במקרא פעם אחת בלבד: ברשימת ערי ישראל שכבש תגל-פלאסר הג'⁶. תחילה זוהתה העיר עם תל א-נעמה שבעמק החולה, אך הצעה זו נדחתה, בעיקר משום שהשם א-נעמה אינו דומה כלל לשם ינוח. נסיון אחר היה זיהויה עם הכפר ינוח שבלבנון, הנמצא כ-10 ק"מ ממזרח

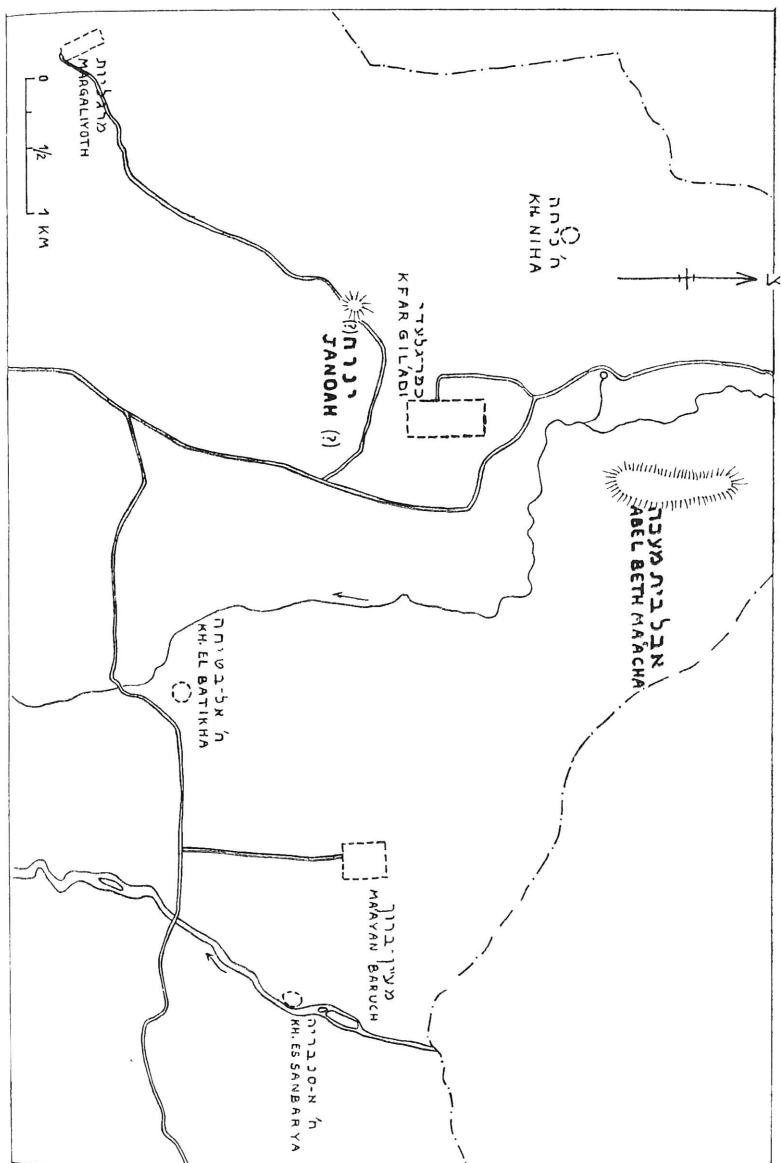
3. ראה: י. אהרוני, שלוש אבני-גבול ממורדות הגולן, עתיקות, א, תשט"ז, עמ' 95.

4. ראוי להזכיר, כי תעתיקו של אהרוני הוא "בית-אכון" (שם, שם).

5. ע"צ מלמד, ספר האונומסטיקון לאוסביוס, ירושלים תש"י, עמ' 27, מס' 276;

E. Klosterman, *Das Onomastikon*, Eusebius Werke, Leipzig 1904, p. 57

6. ראה לעיל, הערה 2.



לצור. גם הצעה זו לא נתקבלה, וזאת בגלל ריחוק המקום מן הערים הנזכרות עמה ברשימה המקראית. לבסוף הציע קליין את הכפר ינוח, הנמצא כ-17 ק"מ מצפון-מזרח לעכו⁷. הצעה זו נתקבלה גם על דעתו של אהרונז, שמצא לה חיזוק בשמות הערים ממרכז הגליל העליון והתחתון הנזכרים ברשימות האנא-ליסטיות של תגלת-פלאסר הג' שנתגלו בכלח, רשימות המעידות, לדעתו, שתגלת-פלאסר עבר גם בסביבת עכו⁸. אולם לפי זיהוי זה לא שכנה ינוח בין אבל בית-מעכה לקדש, כִּי-אם בסביבת עכו, בנחלת אשר⁹. אפילו נקבל את הדעה, ששתי הרשימות, זו המקראית וזו מכלח, משלימות אחת את רעותה — הרי אין כל הצדקה לשנות את הסדר הנזכר במקרא, ויש אפוא לבקש אתר מתאים בין אבל בית-מעכה ובין קדש. אתר כזה גילה המחבר ליד כפר-גלעדי, במקום שפונה בשעתו "גבעת השוקת", ליד הדרך העולה מתל-חי למושב מרגליות (לפנים הכפר הונין). כאן נמצא תל קטן, ולידו מעיינות מספר¹⁰. בסביבה זו עברה לפנים הדרך מדמשק לצור, כלומר, היישוב שכן ליד עורק-תחבורה חשוב. במקום מצויים שרידים מן התקופה הכנענית הקדומה, ועליהם — שרידי מצודה (?) מן התקופה הישראלית ב' ומן התקופה הפרסית. במרוצת הדורות אבד שמו הקדום של האתר, אולם לדעת המחבר אפשר למצוא לו זכר בסביבה הקרובה, כק"מ וחצי מצפון ל"גבעת השוקת", במקום בו נמצא אתר מן התקופה ההלניסטית-רומית המכונה ח'ירבת ניהא. דומה, כי בשם ניהא אצור השם העתיק ינוח, ולפנינו אך מקרה של נדידת שם למקום הנמצא במרחק קטן מן האתר המקורי. האתר המוצע כאן נמצא אפוא בין אבל בית-מעכה לקדש, שתיהן בחבל נפתלי, כאמור במקרא.

7. ראה : אנציקלופדיה מקראית, א, טור 704.

8. ראה : י. אהרונז, ארץ-ישראל בתקופת המקרא, ירושלים 1962, עמ' 304 ; אטלס כרטא לתקופת המקרא, ירושלים 1964, עמ' 94—95, מפה 147.

9. ראה : י. קפלן, ידיעות, כב, תשי"ח, עמ' 98.

10. ראה : י. קפלן, חפירות המאווליאום בכפר-גלעדי, ארץ-ישראל, ח (ספר סוקניק).